

MONIKA STANNY¹

WIEŚ, OBSZAR WIEJSKI, LUDNOŚĆ WIEJSKA – O PROBLEMACH Z ICH DEFINIOWANIEM. WIELOWYMIAROWE SPOJRZENIE

Streszczenie: Terminy, takie jak: „wieś”, „obszar wiejski” czy „ludność wiejska” należą do kategorii badawczych powszechnie używanych, ale jednocześnie są to pojęcia niejednoznacznie rozumiane i definiowane. W niniejszym opracowaniu podjęte zostaną rozważania nad tym, jakie problemy określają wieś, jakie warunki decydują o kwalifikacji jakiegoś obszaru jako wiejskiego, jakie cechy wyróżniają ludność wiejską jako specyficzny segment populacji. Z uwagi na fakt, że coraz częściej współczesne studia wiejskie stanowią kompozycję idei różnych nauk społecznych, a wręcz odwołują się do potrzeby holistycznego ujmowania problematyki wiejskiej, przegląd problemów związanych z definiowaniem tytułowych kategorii, zostanie osadzony w wielowymiarowej perspektywie. Określą ją trzy ścieżki interpretacyjne: socjologiczna, ekonomiczna i geograficzna, wzbogacone o wątek ewolucyjnego przeobrażania kategorii wsi i obszaru wiejskiego w krajowym dorobku naukowym. Ostatnia część opracowania uzupełniona zostanie o szkic demograficzny cech wyróżniających populację wiejską.

Słowa kluczowe: wieś, obszar wiejski, ludność wiejska, kategorie badawcze

WSTĘP

Problematyką wiejską zajmują się różne dyscypliny, m.in. ekonomia, socjologia, nauki rolnicze, geografia, demografia, etnografia i antropologia, których przedstawiciele wypracowali dziesiątki definicji, a każda przedstawia wieś czy obszar wiejski oraz mieszkańców tego obszaru w innej perspektywie. W potocznym ujęciu, intuicyjnie każdy te kategorie rozumie, natomiast z naukowego punktu widzenia nie istnieją ich uniwersalne definicje. Wydaje się, że głównym dylematem podczas ich definiowania jest problem ustalenia, „co” nie jest już miastem, a już jest wsią, i jakimi cechami

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

się ona wyróżnia. Zasadniczą kwestią do rozstrzygnięcia jest więc oddzielenie tego, co wiejskie od tego, co miejskie, wykrojenie owej części wiejskiej z pewnej całości społeczno-ekonomicznej. Stawiane pytania są zatem sprawą kryteriów.

Powszechność używania tych terminów w sensie potocznym (pewna ich oczywistość), może być główną przyczyną dość rzadkiego podejmowania polemiki naukowej o charakterze terminologicznym. Istotnym ograniczeniem może być również fakt, że badacz problematyki wiejskiej zasadniczo staje przed koniecznością korzystania z danych (źródeł informacji), pogrupowanych według tzw. kryterium administracyjnego. I, z jednej strony, jest to dobre rozwiązanie, gdyż prowadzone analizy są względnie możliwe do porównania, jednak z drugiej strony, takie sztywne ramy właśnie prowadzą do unikania teoretyczno-metodologicznej dyskusji.

W niniejszym opracowaniu podjęte zostaną rozważania nad tym, jakie czynniki określają wieś, jakie warunki decydują o kwalifikacji jakiegoś obszaru jako wiejskiego, jakie cechy wyróżniają ludność wiejską jako specyficzny segment populacji. Ponieważ coraz częściej współczesne studia wiejskie są kompozycją idei wywodzących się z różnych nauk społecznych, a wręcz odwołują się do potrzeby holistycznego ujmowania problematyki wiejskiej², przegląd problemów związanych z definiowaniem tytułowych kategorii osadzony zostanie w wielowymiarowej perspektywie. Określą ją trzy ścieżki interpretacyjne: socjologiczna, ekonomiczna, geograficzna, wzbogacone o wątek ewolucyjnego przeobrażania kategorii wsi i obszaru wiejskiego w krajowym dorobku naukowym.

1. WIEŚ

Pierwsze polskie analizy, które ukształtowały charakterystyczną perspektywę wsi i rolnictwa dotyczyły przede wszystkim problemu chłopstwa. Były to prace socjologiczne³, które powstały w pierwszej połowie XX wieku. Jednak teoretyczne ramy socjologii wsi wyznaczone zostały dopiero w połowie lat 60. W pracy *Socjologia wsi. Podstawowe pojęcia* [1966] Bogusław Gałęski opisuje przemiany na wsi, które ujmuje kompleksowo pod hasłem „system życia wiejskiego”. Zachodzące w drugiej połowie XX wieku procesy (jak personalizacja pracy, dezintegracja i reintegracja społeczności wiejskiej, przemiany struktury rodziny i jej związku z gospodarstwem) stanowią moment przejścia od tradycji do nowoczesności czy od wiejskości (rozumianej jako chłopskość) do miejskości. Wieś i wiejskość, podobnie jak miasto i miejskość [za Halamska 2011, s. 226], *nigdy nie były definiowane autonomicznie, lecz zawsze względnie, przez podwójną dychotomię*, odnoszącą się do sposobu życia (wieś/miasto) i sposobu produkcji (rolnictwo/przemysł). Analiza dynamiczna lokowała wieś

² Czytaj w: [Woods 2005, 2009; Cloke, Marsden, Mooney (red.) 2006; Halamska 2011a].

³ Przykłady: prace zawarte w *Rocznikach Socjologii Wsi*, wydawanych od 1936 roku, próba całościowego i normatywnego spojrzenia na wieś z okresu międzywojennego Wiktora Bronikowskiego [1934], historyczna szkoła Franciszka Bujaka [1903], interpretacja sytuacji ekonomicznej gospodarstw i rozwarstwienie chłopstwa Ludwika Krzywickiego [1937], kształtowanie się warstwy chłopskiej w nowoczesnym społeczeństwie narodowym Józefa Chałasińskiego z roku 1938 [1984 – wyd. II] czy koncepcja „systemu socjologii wsi” Władysława Grabskiego [1936, 1937].

i rolnictwo jako trendy przeszłości, przyszłość należała do miasta i przemysłu, które absorbowwały zasoby ludzkie i decydowały o rozwoju społeczno-ekonomicznym. Miasto było (i jest) postrzegane jako zamożniejsze, wieś o wiele uboższa czy uboga. Uzupełnijmy, że w analizie przestrzennej miasto związane jest z przestrzenią centralną, a wieś peryferyjną.

Inne postrzeganie wsi, czy raczej wiejskości, pojawiło się na przełomie lat 80. i 90. XX wieku i znalazło wyraz także w zmianie terminologii z rzeczownika „wieś” na określenie przymiotnikowe – „wiejski”. Dotyczyło ono nie tylko nazwy mieszkańca wsi, lecz także określenia jednocześnie przestrzeni i środowiska społecznego, w którym żyje. Początkowo pojęcie „wiejski” było utożsamiane z pewną szczególną przestrzenią o ekstensywnym użytkowaniu ziemi i niskim zaludnieniu. We współczesnych socjologicznych studiach wiejskich podmiotem badań stał się mieszkaniec wsi, a wiejskość postrzegana jest poprzez pryzmat zespołu cech społecznych, moralnych i kulturowych [Halamska 2011, s. 227]. Jak to ujmuje Krzysztof Gorlach [2004, s. 48] *socjologia wsi staje się zbiorem rozmaitych analiz dotyczących ludzi, środowiska, gospodarki, niekojarzonych ze społeczeństwem metropolii. Dlatego też coraz bardziej przybiera postać po prostu socjologii obszarów wiejskich, (...) chociaż zaczyna w swoich analizach wykraczać także poza ich granice.*

Wieś przez długi okres mocno wpisywana była w problematykę rolnictwa, a licencje badawcze w ramach nauk ekonomicznych miała ekonomika rolnictwa (jako ekonomika szczegółowa). Do badania problemów rolnictwa wykorzystywano narzędzia i podstawy metodologiczne ogólnej ekonomii⁴. Rozwój badań na przełomie XX i XXI wieku poszedł w kierunku analizy powiązań rolnictwa ze składnikami gospodarki żywnościowej i agrobiznesu oraz powiązań rolnictwa z rozwojem wsi⁵. Jak wskazuje Jerzy Wilkin [2008, s. 21], temu ostatniemu kierunkowi badań sprzyja *dostrzeganie i docenianie znaczenia wielofunkcyjności rolnictwa, zwłaszcza w odniesieniu do środowiska wiejskiego.*

W europejskiej i krajowej literaturze istnieje wiele opracowań, śledzących historyczne zmiany omawianego pojęcia, wiążąc je ze zmieniającą się rolą rolnictwa, a właściwie z mechanizmem czy nawet procesem jego przeobrażeń⁶. Nie wchodząc w meandry jego historii, należy przypomnieć, że była to droga przejścia od rolnictwa tradycyjnego do rolnictwa ponowoczesnego [Gorlach 2004], trwałego [Majewski 2008], wielofunkcyjnego [Wilkin 2010], zrównoważonego [Zegar 2012; Matuszczak 2013].

Modernizacja wsi polegała na upowszechnieniu (adaptowaniu na wsi) wzorów i osiągnięć ukształtowanych w miastach. Rozwój ten miał charakter rozwoju zależnego, indukowanego z zewnątrz. Pod koniec XX wieku paradygmat industrialno-urbanistycznej modernizacji wsi zastąpiony zostaje paradygmatem zrównoważonego, względnie autonomicznego rozwoju wsi. Ponadto ówczesne dyskusje naukowe koncentrują się na wielofunkcyjności wsi, zakładając przede wszystkim jej dywersyfikację

⁴ Porównaj: [Woś, Tomczak 1983; Woś, Zegar 2002; Tomczak 2004; Poczta, Mrówczyńska-Kamińska 2004].

⁵ Więcej: [Zegar 2012].

⁶ Porównaj np.: [Buttel 2001; Tomczak 2004].

ekonomiczną, a więc zwiększenie możliwości zatrudnienia w działalności pozarolniczej [Kłodziński 2008, Czarnecki 20011].

W tradycyjnym ujęciu zagadnienia *wieś*, ważnym jego elementem definicyjnym było rolnictwo. Współcześnie jego waga maleje. Zasadniczym czynnikiem wymuszającym taką zmianę jest kurczące się znaczenie rolnictwa w życiu wsi i zanik klasy chłopskiej [por. Wilkin 2011; Frenkel 2013]. Czy wieś można będzie zatem definiować przez specyficzną dla niej gospodarke? Maria Halamska [2011, s. 18], pytając o ekonomiczną stronę wsi, zastanawia się: co produkuje, a co może produkować wieś. Stwierdza dość paradoksalnie, że obecnie wieś *ma produkować* „wiejskość”, także poprzez wielofunkcyjne rolnictwo i powrót do tradycyjnych produkcji i wyrobów. *To miejsce wyznacza jej społeczeństwo globalne w ramach społecznego podziału pracy. Wiejskość, która ma produkować lepsze środowisko życia, utrzymać środowisko naturalne i wiejskie krajobrazy dla przyszłych pokoleń. Ta funkcja wsi została tak wyraziście wyartykułowana dopiero przez rodzące się społeczeństwo ponowoczesne.*

Ponieważ wieś przestaje produkować wyłącznie żywność⁷, to na wiejskiej scenie dokonuje się zmiana głównego aktora. Ludność rolnicza ustępuje pola ludności bezrolnej, dla której wieś jest miejscem zamieszkania, a także pracy. Swojego miejsca poszukują tu coraz częściej nowi mieszkańcy wsi, tzw. outsiderzy z miasta, dla których wieś jest „towarem” nabytym (transakcyjnym), kupionym „pomysłem” na życie. Hanna Podedworna [2006, s. 157] definiuje to zjawisko w kategoriach przestrzeni konsumpcyjnej, pisząc: (...) *obszary wiejskie podlegają restrukturyzacji i stają się głównie przestrzeniami konsumpcji, rozwijając funkcje rezydencjalne, rekreacyjne związane ze spędzaniem czasu wolnego. Rozwojowi tych funkcji towarzyszy proces komercjalizacji zasobów wsi.*

Dopełnieniem interdyscyplinarnej perspektywy odnoszącej się do badania wsi jest kontekst geograficzny. Otóż wieś nigdy nie była eksponowanym tematem rozważań czy publikacji naukowych w geografii. W Polsce zainteresowanie nią jako całością (czyli przestrzennym kompleksem struktur i procesów) nastąpiło dopiero w latach 90. XX wieku; natomiast na świecie – blisko dwie dekady wcześniej⁸.

⁷ Rolnictwo poza swoimi tradycyjnymi produkcyjno-rynkowymi funkcjami (wytwarzanie produktów żywnościowych i innych surowców organicznych służących produkcji przemysłowej), wytwarza dobra publiczne i świadczy usługi pozakomercyjne. Realizuje funkcje społeczne, kulturowe, przyrodnicze (środowiskowe), które mają znaczenie nie tylko dla bliższego i dalszego otoczenia gospodarstwa rolnego, lecz także dla człowieka i środowiska w ogóle. Pozakomercyjne funkcje rolnictwa są na ogół powiązane z jego funkcjami produkcyjnymi. Zjawisko to określa się jako nierozdzielność (*jointness*) tych dwóch rodzajów funkcji. Podlegają one zarówno wartościowaniu rynkowemu (funkcje rynkowe), jak i wartościowaniu społecznemu (pozarynkowe).

⁸ Pierwszy na świecie podręcznik z zakresu geografii wsi wydano w Wielkiej Brytanii w 1972 roku, a jego autorem był Hugh D. Clout. W Polsce pierwszy artykuł podejmujący tematykę terminologii i przedmiotu badań geografii wsi opublikował Jerzy Bański [2002], jest on również autorem pierwszego akademickiego podręcznika *Geografia polskiej wsi* [2006]. Geografia wsi początkowo była dyscypliną opisową i koncentrowała się na rolnictwie, historycznej analizie zmian osadnictwa wiejskiego oraz użytkowania ziemi. W latach 70. spojrzenie to zostało wzbogacone o zagadnienia społeczne i ekonomiczne. Obecnie zajmuje się wszelką analizą przejawów działalności człowieka zachodzących na obszarach wiejskich i jest samodzielną dyscypliną geografii człowieka. Rozumiana

Początkowo (podobnie jak w ekonomii) utożsamiano ją z rolnictwem, które było podstawowym tematem geograficznych studiów wiejskich. W latach 80. wzrosło zapotrzebowanie na wiedzę o różnicowaniu się przestrzeni wiejskiej. Jej interpretacja była głównie funkcjonalistyczna, a zagadnienia rozważane były w ujęciu koncepcji urbanizacji przestrzeni. W latach 90. podejście branżowe ustąpiło miejsca ujęciom problemowym, w których podkreśla się kontekst pewnych całości w agregacji lokalnej, regionalnej czy nawet globalnej. Obecnie w geograficznej literaturze angloamerykańskiej⁹ dominuje problematyka przemian struktury społecznej, dodatkowo rozważania nad ponowoczesną wiejskością ogniskują się wokół takich problemów, jak: słabnięcie koncepcji wsi budowanej wokół problemu przemian w rolnictwie (zmniejszenie znaczenia rolnictwa w gospodarce) i przekształceń krajobrazu wiejskiego, zmiana w opinii publicznej wizerunku wsi (idealizacja wsi), głównie poprzez rozwój nieprodukcyjnych funkcji obszarów wiejskich i modną kontrurbanizację, przenikanie wiejskiej symboliki do innych środowisk społecznych („wieś poza wsią”).

Polscy geografowie wsi¹⁰ koncentrują swoje zainteresowania zasadniczo na przemianach struktury funkcjonalnej wsi jako przestrzeni wielofunkcyjnej, na wyjaśnianiu mechanizmu społecznej zmiany na wsi i jej skutków przestrzennych, kształtowaniu się tożsamości terytorialnej mieszkańców na pewnym, wybranym z jakiegoś powodu obszarze (często w skali lokalnej). W ostatniej dekadzie wiele badań skupia się również na implikacyjnych aspektach oddziaływania instrumentów polityki regionalnej i rolnej UE. Ocena alokacji środków strukturalnych UE przeznaczonych na rozwój wsi i rolnictwa, to również temat często podejmowany przez ekonomistów. Można odnieść wrażenie, że zainteresowania procedurami regionalizacji schodzą na plan dalszy.

Wychodząc poza socjologiczną, ekonomiczną i geograficzną ścieżkę interpretacji pojęcia wsi, należy wskazać jego ogromną pojemność. Obejmuje ono nie tylko styl życia, strukturę gospodarki, określony sposób zagospodarowania przestrzeni czy pewien związek z przyrodą, ale jest to również kategoria symboliczna, mająca duże znaczenie w kulturze i życiu społecznym (społeczno-politycznym)¹¹.

2. OBSZAR WIEJSKI

Pojęcie „obszar wiejski” przyjmuje inną konotację, przestaje operować całością i koncentruje się na wybranym elemencie charakterystyki wsi. Tym elementem jest pewien obszar, pewna przestrzeń, która zostaje wyodrębniona z uwagi na jakąś

jest jako kompleks wyspecjalizowanych dyscyplin geograficznych (jak geografii: rolnictwa, osadnictwa, ludności, usług i transportu), badających problemy wsi, stanowiąc generalnie podstawę w dyskusjach na takie tematy, jak np. problematyka globalizacji czy postmodernizm w naukach społecznych [Bański 2006, 2002; Wójcik 2012].

⁹ Zakres współczesnych studiów wiejskich, interpretowany przez filtr geograficzny, w literaturze światowej prezentują m.in. Woods [2005, 2009], Cloke [2003], Halfacree [2009].

¹⁰ Na przykład: [Bański 2006, 2009, 2011; Czapiewski 2010; Gierańczyk i Kluba 2008; Rudnicki 2010; Wesołowska 2011; Wójcik 2012].

¹¹ Zagadnienia te szeroko omawiają w swoich opracowaniach Izabela Bukraba-Rylska, Maria Wieruszewska czy Barbara Fedyszak-Radziejowska.

szczególnością. Zauważono jednak, że pojęcie to nie jest szerzej definiowane i wyjaśniane w literaturze nienawiązującej bezpośrednio do nauk o przestrzeni (jak np. w ekonomii, historii, etnologii). Z reguły problematyka podejmowana jest wówczas, gdy konieczne jest wyodrębnienie cech lub elementów tworzących obszar wiejski (bądź dla nich specyficznych).

Oba omawiane terminy, z uwagi na to, że odnoszą się bezpośrednio do określonej przestrzeni, szczególnie istotne są w geografii. Wieś jest traktowana na ogół jako jednostka osadnicza¹², zaś obszar wiejski jako przestrzeń utworzona przez wieś i ich otoczenie. Obszary wiejskie, jak podkreśla Jerzy Bański [2011, s. 37] to *kategoria historycznie zmienna, w definiowaniu której konieczna jest pewna elastyczność*. Przykładowo, Jan Kostrowicki [1976, s. 605] w okresie intensywnej modernizacji wsi, przez obszary wiejskie określał *obszary o dominacji rolnictwa oraz w mniejszym zakresie innych form działalności ludzkiej, jak leśnictwa lub rybołówstwa, wraz ze związanym z tymi faktami osadnictwem*. Dwie dekady później Jerzy Bański precyzuje [2006, s. 19; 2011, s. 41], że obszar wiejski jest przestrzenią, w której działa człowiek, charakteryzującą się stosunkowo niską gęstością zaludnienia, rozproszonym stałym osadnictwem i ekstensywnym zagospodarowaniem ziemi. Już na przykładzie tych dwóch definicji widzimy, że obecnie przyjęcie kierunków użytkowania ziemi jako kryterium zasadniczego, bez uwzględnienia zagadnień społecznych jest niewystarczające. W definiowaniu obszarów wiejskich, ze względu na obserwowane przeobrażenia społeczno-gospodarcze, podkreślić należy obecny już dyskurs w kierunku ujmowania ich jako przestrzeni wielofunkcyjnej, uwzględniającej zarówno cechy dywersyfikacji struktury funkcjonalnej gospodarki lokalnej, jak i społeczności ludzkich¹³.

W badaniach socjologicznych definicje obszarów wiejskich właśnie oparte są najczęściej na cechach społeczności lokalnych, w tym społeczeństwa rolniczego (chłopskiego). Andrzej Kaleta [1998, s. 47] pogrupował je w następujący sposób:

- 1) cechy przestrzenno-demograficzne z terytorialnością, czyli wspólnotą obszaru geograficznego i grupą ludzi wyodrębnioną terytorialnie,
- 2) cechy społeczne, związane z podobieństwem warunków życia, szczególnym typem solidarności, przewagą nieformalnych form komunikacji, znacznym stopniem samowystarczalności,
- 3) cechy kulturowe, ze wspólnotą norm i wartości, specyfiką własnej kultury, szczególnymi sposobami organizacji życia grupy,
- 4) cechy ekonomiczne, związane z pracą na roli, niskim stopniem dezagraryzacji i specyficznym podziałem pracy.

W tym kontekście należy uzupełnić, że obszar wiejski to kategoria socjogospodarcza, stanowiąca podsystem społeczno-ekonomiczny, którego podstawą jest wiejskie gospodarstwo domowe o szczególnej charakterystyce wobec typowego

¹² Według m.in. Marii Kiełczewskiej-Zaleskiej [1972] wieś to osada, w której ludność zajmuje się uprawą roślin i chowem zwierząt, a według Jana Tkocza [1998] wieś to twór terytorialny mający granicę, rozłóg ziemi, siedlisko (zagrodę), stanowiące całość przestrzenną o określonych więzach społecznych oraz uprawnieniach prawnych.

¹³ Podejście takie jest charakterystyczne dla badań prowadzonych w IRWiR pod kierunkiem Andrzeja Rosnera [przykład: Rosner 2007].

gospodarstwa domowego. Nie są to jednak w większości gospodarstwa domowe rolników, bowiem tych utrzymujących się głównie z rolnictwa jest tylko ok. 11% [GUS 2013]. Z badań Izasława Frenkla wynika [2013], że niemal od początku bieżącego stulecia utrzymuje się tendencja zniżkowa liczby indywidualnych gospodarstw rolnych. Wiele wiejskich gospodarstw nie prowadzi oficjalnej aktywności ekonomicznej, pozyskując dochody z pracy nierejestrowanej lub transferów socjalnych, które dotyczą ponad 1/4 gospodarstw domowych. Uczestniczą one również w rynku, m.in. jako konsumenci dóbr, a w pewnym zakresie stanowią niewykorzystany zasób siły roboczej.

Tej ekonomicznej istoty obszarów wiejskich, ich funkcji i struktur gospodarczych nie oddaje obowiązujący w Polsce umowy podział administracyjny na gminy wiejskie i miejskie. Celem takiego podziału jest m.in. usprawnienie realizacji zadań przez organy administracji publicznej. Trzeba jednak pamiętać, że jest on pewną (bardzo zresztą przydatną), ale jednak tylko konwencją. Pojęcie „obszary wiejskie”, choć określa zbiór jednostek terytorialnych, to różnią się one występowaniem i natężeniem cech je definiujących.

Uniwersalną właściwością obszarów wiejskich jest ich przestrzenność, pewna dyspersja cech w przestrzeni. Powraca więc zasadnicze pytanie: co może być tą cechą, która decyduje o kwalifikacji jakiegoś obszaru jako wiejskiego? Najczęściej tym definiującym parametrem jest dekoncentracja (rozproszenie) mieszkającej tam ludności. Kryterium wydzielenia obszaru wiejskiego na podstawie liczebności mieszkańców danej jednostki administracyjnej, nazywamy kryterium demograficznym¹⁴. Powszechne są również klasyfikacje oparte na wskaźniku gęstości zaludnienia w danej jednostce administracyjnej – takie kryterium nazywamy geodemograficznym¹⁵.

Powróćmy jeszcze do kryterium administracyjnego obowiązującego w Polsce przy definiowaniu obszarów wiejskich. Do jednostek miejskich zalicza się te posiadające prawa miejskie, do wiejskich – pozostałe. Decyzje o zmianie statusu jednostki organizacyjnej (wyłączenie bądź włączenie miasta czy obszaru wiejskiego z i do danego zbioru) podejmują najwyższe organy państwowe (Rada Ministrów). Uwzględniane są przy tym głównie zmiany liczby mieszkańców oraz poziom rozwoju funkcji nierolniczych, choć brane są pod uwagę również inne, mniej ostre kryteria, jak: wielkość i rola w stosunku do otaczających terenów wiejskich bądź lokalne tradycje. Te nie w pełni jasne kryteria wywołują pewne kontrowersje. Część miast stanowiących jednostkę centralną gminy (i siedzibę władz gminnych) to miasta małe i bardzo małe, często mniejsze pod względem liczby mieszkańców od dużych wsi¹⁶.

¹⁴ Tam, gdzie ono obowiązuje, do miast zalicza się te miejscowości, które spełniają warunek ustalonej, minimalnej liczebności populacji.

¹⁵ Dla przykładu obszary wiejskie według definicji OECD, są liczone do 150 os./km², zaś EUROSTAT przyjmuje próg wskaźnika na poziomie 100 os./km². Przegląd statystyki porównawczej międzynarodowej zawiera m.in. publikacja: [Copus i in. 2008, s. 49]. Z przedstawionych tam przykładów wynika, jak różnorodnie można definiować ten sam obszar na podstawie jednego tylko kryterium demograficznego.

¹⁶ W Polsce zdarzają się (choć są nieliczne) miejscowości o statusie wsi, mające więcej niż 5 tys. mieszkańców, jednocześnie dwie miejscowości o statusie miast (Wyśmierzyce, pow. białobrzezski, woj. mazowieckie i Suraz, pow. białostocki, woj. podlaskie) mają mniej niż 1 tys. mieszkańców (wg BDL 2011).

Również uwzględniając warunki społeczno-gospodarcze czy strukturę funkcjonalną jednostek administracyjnych okazuje się, że wsie duże i wsie małe różnią się w sposób o wiele bardziej istotny niż wsie duże i małe miasta. Z tych też powodów, wielu badaczy podejmujących się definicji obszaru wiejskiego, wykraczającej poza ramy podziału administracyjnego, a uwzględniającej inne cechy (np. demograficzne, jak liczba ludności w gminie, czy gospodarcze, jak powiązanie funkcjonalne z rolnictwem), kompromis znajduje włączając pod to hasło również tzw. małe miasta.

Reasumując, problem definiowania obszarów wiejskich, oddzielenia tego, co wiejskie od tego, co miejskie, wykrojenia owej części wiejskiej z pewnej całości społeczno-ekonomicznej (a więc sprawa kryteriów) jest nierozstrzygalny w sposób jednoznaczny. Wyznaczenie owej linii demarkacyjnej pomiędzy miastem a wsią (jako obszarem wiejskim) jest arbitralne, stąd budzi zawsze wątpliwości. Przyjęcie konkretnego kryterium rodzi mnóstwo konsekwencji i waży na uzyskanym obrazie wsi. Każda definicja zmusza do rozdzielenia miasta od wsi, do podzielenia danego terytorium, które z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego jest przecież pewną całością.

Niezależnie od przyjętych z konieczności rozstrzygnięć technicznych co do ujmowania obszarów wiejskich jako przedmiotu badania, są one miejscem życia i gospodarowania ludzi tworzących społeczności lokalne, gdzie w relacji do miasta:

- 1) zarówno działalność społeczna, jak i gospodarcza (w tym szczególnie rolnicza) jest rozproszona przestrzennie,
- 2) mniej zróżnicowane struktury społeczne i gospodarcze są konsekwencją ich mniejszej konkurencyjności,
- 3) mniejsza jest dostępność dóbr i usług, zwłaszcza publicznych.

Bez względu więc na konotacje tego terminu w różnych językach nauk społecznych, ich wspólnym elementem jest aspekt przestrzenny.

3. LUDNOŚĆ WIEJSKA

Badaniem struktur i procesów ludnościowych na obszarach wiejskich zasadniczo zajmuje się demografia opisowa, gdzie szczególne miejsce zajmuje demografia regionalna, podejmująca badania związków zjawisk ludnościowych i szeroko postrzeganych procesów społeczno-gospodarczych w konkretnej agregacji przestrzennej¹⁷.

Pierwsze prace podejmujące zagadnienia populacji wiejskiej można odnaleźć w pracach z okresu międzywojennego Ludwika Krzywickiego i jego uczniów, takich jak: Ludwik Landau, Jerzy Pański, Edward Strzelecki, Edward Szturm de Sztrema i in. Przez kolejne dekady już powojennego okresu, badania procesów i zjawisk demograficznych na wsi leżały w polu zainteresowań wielu naukowców, nie tylko demografów. Ze względu na modny wówczas industrialno-urbanistyczny trend w badaniach społecznych, przemianami struktur społeczno-zawodowych ludności interesowali się ekonomiści, geografowie i socjologowie. Wymienić należy postacie

¹⁷ Różnymi aspektami procesów demograficznych interesowano się od tysiącleci, chociaż sam termin „demografia” pojawił się półtora wieku temu. Z biegiem czasu punkt ciężkości badań demograficznych przesunął się z obserwacji stanu i rozwoju zbiorowości na analizę faktów, procesów i struktur ludnościowych w powiązaniu z ekonomiczną i społeczną sytuacją społeczeństw.

m.in. Edwarda Rosseta, Izaśława Frenkla, Andrzeja Stasiaka, Piotra Eberharda, Antoniego Rajkiewicza, Janusza Witkowskiego. Współcześnie grono uczonych, których zasadnicza część badań skupia się na aspektach demograficznych dotyczących wsi, nie jest liczne. Wśród naukowców traktujących populację wiejską jako główny podmiot badań wyróżnić należy przede wszystkim demografa Izaśława Frenkla¹⁸, którego opracowania dotyczą takich problemów, jak: zatrudnienie w rolnictwie, migracje wieś–miasto, przestrzenne zróżnicowania struktur oraz procesów demograficznych i społeczno-zawodowych. Obecnie listę stałych obserwatorów zmian demograficznych na obszarach wiejskich uzupełnić należy o takie nazwiska, jak Andrzej Rosner i Monika Stanny.

Złożony charakter zjawisk ludnościowych sprawia, że badania demograficzne są często uprawiane na pograniczu różnych dyscyplin nauki, m.in. takich, jak: ekonomia, socjologia, polityka społeczna, geografia, antropologia, historia, medycyna czy statystyka. W wielu z tych dyscyplin naukowych nie da się w pełni mówić o rejestrowanych tam faktach bez podstawowej wiedzy o zjawiskach i procesach ludnościowych. Co więcej, nie da się też mówić o skutecznym rozwiązywaniu problemów (jak np. kwestie społeczne czy ekonomiczne) bez rozpoznania ich skali, a to rzadko bywa możliwe bez analiz demograficznych. Należy pamiętać, że w każdej z tych dyscyplin „wieś” jest cechą oddziałującą na zakres występujących tam zjawisk.

Ludność wiejska jest segmentem populacji, której możemy przypisać wiele cech szczególnych. Najważniejsze wśród nich to:

- 1) rozproszenie (w ujęciu przestrzennym),
- 2) dominacja tendencji do względnego zmniejszania się populacji (w ujęciu dynamicznym),
- 3) specyfika struktury społeczno-zawodowej (jej znaczenie dla gospodarki narodowej w ujęciu sektorowym).

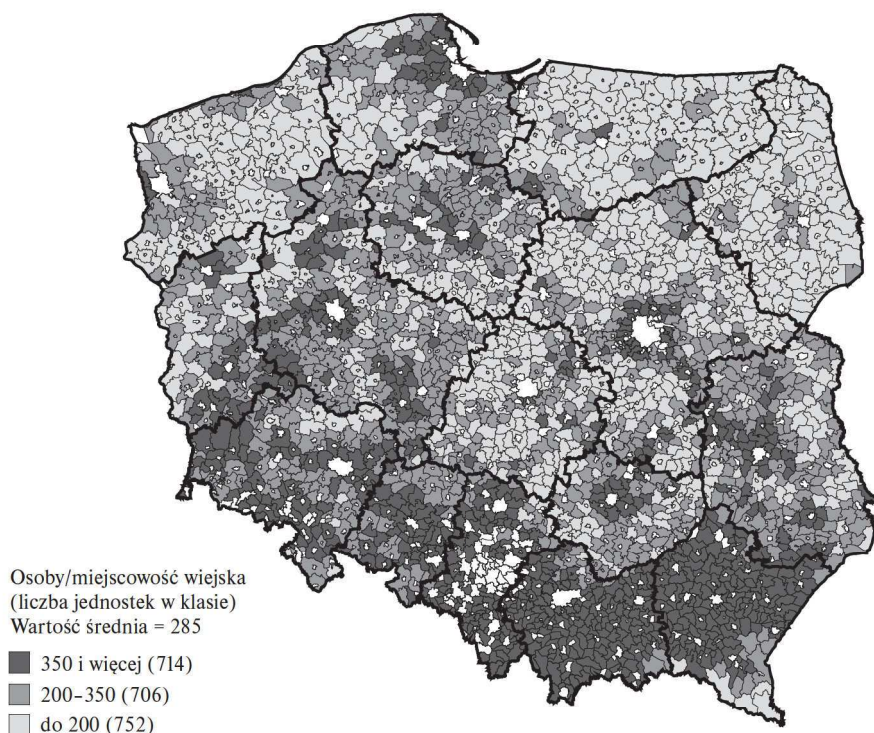
Ad. 1) Dyspersja przestrzenna ludności mieszkającej na obszarach wiejskich, jest przede wszystkim wynikiem rozproszonego, ukształtowanego historycznie osadnictwa. Jednak informacje statystyczne dotyczące tego rodzaju charakterystyki obszarów wiejskich są niezwykle skromne¹⁹. Jedyne możliwe do wyliczenia obecnie wskaźnik charakteryzujący sieć osadniczą, którego pochodną jest koncentracja i rozproszenie ludności to średnia wielkość miejscowości wiejskiej w gminie (por. rys. 1). Większe wsie występują głównie na południu Polski i wokół kilku miast wojewódzkich, mniejsze zaś na północnym zachodzie i północnym wschodzie oraz w centralnej części kraju.

Przeźrzenność obszarów wiejskich, objawiająca się brakiem wyraźnych centrów w przestrzeni skupiających większą część mieszkańców, ma liczne konsekwencje zarówno korzystne (np. związane z niską presją na środowisko naturalne), jak i niekorzystne. Z punktu widzenia dostępności do rynku pracy, usług publicznych, obiektów

¹⁸ Obszerny wybór publikacji prof. Frenkla znajduje się na s. 25 tego wydania *Wsi i Rolnictwa*.

¹⁹ Szczegółowe dane dotyczące stopnia rozproszenia zabudowy poszczególnych miejscowości pochodzą ze spisu 1970 roku i są dalece nieaktualne, a sieć drogowa, komunikacja publiczna, rozkład przystanków itp. można znaleźć w badaniach przedspisowych GUS z 1987 roku. Również te dane są już nieaktualne, zwłaszcza wobec regresu, jaki wystąpił w komunikacji publicznej wewnątrzgminnej po wprowadzeniu zasad rynkowych w gospodarce.

infrastruktury itd., przeważają niekorzystne cechy przestrzenności, stwarzając specyficzną barierę izolującą mieszkańców od wielu ważnych dóbr i usług. Waga tej bariery w poszczególnych przypadkach zależy od rozwoju sieci infrastrukturalnych (zwłaszcza dróg i komunikacji publicznej) oraz od wielkości miejscowości wiejskich. Przechodząc przez *continuum* miejsko-wiejskie, stopień dekoncentracji zmniejsza się wraz ze wzrostem wskaźnika urbanizacji.

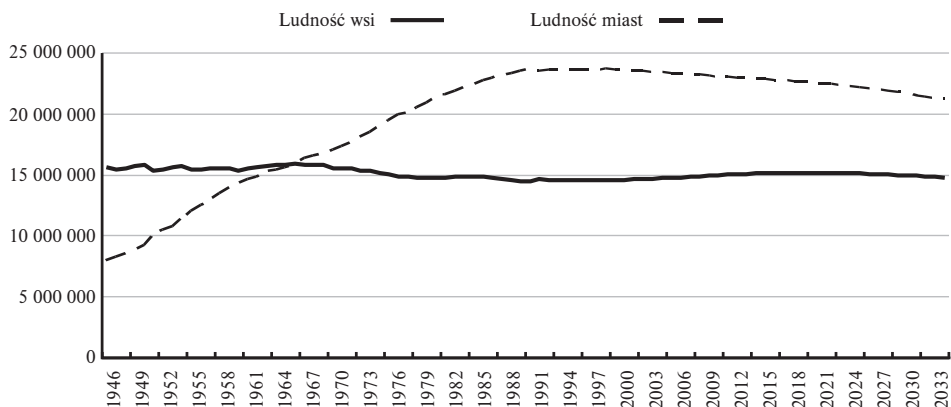

RYSUNEK 1. Średnia wielkość miejscowości wiejskiej w gminie

FIGURE 1: The average size of rural population in communities

Źródło: obliczenia własne na podstawie BDL 2010.

Ad. 2) W latach 1945–2010 liczba ludności Polski zwiększała się średnio na rok o ponad 300 tys. osób, ale zasób populacji mieszkającej w granicach administracyjnych obszarów wiejskich był wielkością *constans* (por. rys. 2). Trzeba dodać, że przez okres powojenny, dodatni na wsi przyrost naturalny był w całości „konsumowany” przez ujemne dla wsi saldo migracji, dlatego bezwzględna liczba mieszkańców utrzymywała się stale na poziomie ok. 15 mln. Lata 90. przyniosły znaczne osłabienie ruchów migracyjnych we wszystkich kierunkach, zaś od 2000 roku notujemy dodatnie saldo migracji na wieś. Obliczona wartość obu składowych przyrostu rzeczywistego dla lat 2008, 2010, 2012 (wg BDL) wskazuje, że przyrost absolutnej liczby ludności wiejskiej to wynik niższego poziomu przyrostu naturalnego (analogicznie w ‰: +1,5; +1,3; +0,7‰) od salda migracji wewnętrznych (analogicznie w ‰: +2,3; +3,0; +2,2).

RYSUNEK 2. Zmiany liczby ludności miejskiej i wiejskiej w latach 1946–2033

FIGURE 2: Changes in the urban and rural population in the period 1946–2033

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych *Rocznika Demograficznego 2009*, GUS, Warszawa; *Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*, GUS, www.stat.gov.pl

Przy minimalnych zmianach absolutnej liczby ludności wiejskiej, zmiany jej udziału w ogólnej liczbie ludności kraju były istotne. Po zakończeniu II wojny światowej mieszkańcy wsi stanowili 2/3 ogółu mieszkańców. Od tego czasu do 1991 roku udział ten wykazywał tendencję zniżkową do poziomu 38,0%, przy czym tempo spadku najsilniejsze było w latach 70. Dekada lat 90. to czas stabilizacji indeksu, zaś od 2001 roku notujemy permanentny wzrost o 0,2–0,3 p.p. do ok. 40% w 2010 roku. Ów odsetek ludności zamieszkuje aż 93,3% powierzchni kraju stanowiącej obszary wiejskie.

Ad. 3) Zasadniczy wpływ na strukturę społeczno-zawodową omawianej populacji ma kurczące się znaczenie rolnictwa w życiu wsi [por. też Wilkin 2011, s. 117].

Zanim jednak uzasadniona zostanie powyższa hipoteza, należy uzupełnić, iż ludność wiejską (ogólnie biorąc) podzielić można na dwie wielkie grupy: ludność w gospodarstwach domowych dysponujących gospodarstwem rolnym (precyzyjnie z użytkownikiem gospodarstwa rolnego) i pozostałych (skrótowo nazwać ją można ludnością bezrolną). Pierwsza z tych grup obejmuje ok. 40% ludności wiejskiej, druga ok. 60%. Grup tych nie należy mylić z osobami pracującymi w rolnictwie i poza nim, zarówno część osób w rodzinach rolniczych pracuje poza gospodarstwem, jak i część ludności bezrolnej pracuje w rolnictwie, tyle że jest to praca o charakterze najemnym (strukturę zatrudnienia w gospodarstwach rolnych badał [Frenkel 2007, 2013]). Oczywiście, w obu grupach występują również osoby bezrobotne i bierne zawodowo. Wskaźniki struktur aktywności zawodowej dla obu grup prezentuje tabela 1.

Wszelkie zmiany dokonujące się w rolnictwie dotyczą bezpośrednio ludności wiejskiej przebywającej w gospodarstwach domowych dysponujących gospodarstwem²⁰. Dzieje się tak dlatego, gdyż rolnictwo niemal w całości skupione jest na terenach wiejskich, z tego względu wszelkie zmiany dokonujące się w jego strukturach przede wszystkim odbijają się na strukturach wiejskich, również ich koszty społeczne ponoszone są zasadniczo przez ludność wiejską.

²⁰ Szerzej na ten temat [Rosner 2008].

TABELA 1. Aktywność zawodowa na wsi wg związku z gospodarstwem rolnym (w wieku 15 lat i więcej)

TABLE 1: Professional activity in rural areas also associated with farm households (of those aged 15 years or older)

Ludność w gospodarstwach domowych z gospodarstwem rolnym	Ludność bezrolna
Udział w populacji wiejskiej: ok. 40%	Udział w populacji wiejskiej: ok. 60%
wg BAEL 2003	
Wskaźnik zatrudnienia Wz = 57,6%	Wskaźnik zatrudnienia Wz = 33,4%
Stopa bezrobocia Sb = 11%	Stopa bezrobocia Sb = 28%
wg BAEL 2012	
Wskaźnik zatrudnienia Wz = 62,4%	Wskaźnik zatrudnienia Wz = 42,6%
Stopa bezrobocia Sb = 5,7%	Stopa bezrobocia Sb = 14,1%

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2003–2007*, GUS, Warszawa, 2009, tabl. 1.7; *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2010–2012*, Warszawa, GUS, 2014, tabl. 1.7.

Do niedawna wieś identyfikowana była wyłącznie z rolnictwem, dziś ta nadal zasadnicza funkcja wsi generuje zatrudnienie niewspółmiernie duże do potrzeb. W 2012 roku udział pracujących w polskim rolnictwie wynosił ok. 12,6% (dla porównania na wsi 29,6%), a sektor ten wytwarza tylko ok. 4% PKB. Współczesne rolnictwo to dział gospodarski, który jest w stanie dostarczyć źródeł utrzymania ograniczonej liczbie ludności. Zapotrzebowanie na pracę w rolnictwie nadal będzie się zmniejszać w miarę postępu technicznego, procesów koncentracji i substytucji pracy. Oznacza to, że przyszła wieś o dominacji funkcji rolniczej będzie się stawać obszarem depopulacyjnym, prowadząc do nieracjonalnego wykorzystania infrastruktury, kurczenia się rynku pracy, nieatrakcyjności wsi jako miejsca zamieszkania.

Przestrzeń wiejską należy postrzegać kompleksowo, a nie monofunkcyjnie. Wielofunkcyjny rozwój oparty powinien być na wielofunkcyjności obszarów wiejskich ujmowanej w kategoriach dywersyfikacji ekonomicznej, czyli zwiększaniu możliwości zatrudnienia pozarolniczego oraz na wielofunkcyjności rolnictwa. W tym drugim aspekcie musimy dostrzegać, że rolnictwo poza podstawową swoją funkcją jako „działu zaopatrującego w żywność”, wytwarza też dobra i usługi niepodlegające wycenie i transakcjom rynkowym, zaś wartościowane są społecznie (dobra publiczne)²¹.

ZAKOŃCZENIE

Holistyczne badanie wsi jest niemożliwe bez aspektu demograficznego, ale trudno też prowadzić badania demograficzne zbiorowości wiejskiej bez uwzględnienia daleko idącej integracji z innymi dyscyplinami. Zaproponowane w opracowaniu ujęcie problemu, czy kolokwialnie „granice podziału”, nie zawsze są dostatecznie wyraziste,

²¹ Szerzej na ten temat [Wilkin 2010].

gdyż pola zainteresowań poszczególnych dyscyplin trudno jest precyzyjnie określić. Kompleksowy (interdyscyplinarny niemal) charakter badań demograficznych sprawił, że wypracowała ona wiele wskaźników, mających ogromną wartość informacyjną dla innych dyscyplin. Elementarne wskaźniki demograficzne mają bardzo dużą moc informacyjną w językach różnych nauk społecznych. Kwestią, którą warto podkreślić, jest fakt, że dysponując instrumentarium demograficznym, dysponujemy zestawem cech koniecznych, choć nie dostatecznych do oceny zarówno poziomu rozwoju społecznego, jak i gospodarczego [Stanny 2011].

Z drugiej strony pamiętajmy o tym, że badania populacji wiejskiej podejmują badacze różnych dyscyplin, tworząc nowy wymiar badania, wprowadzając inne tło pracy, tym samym uwypuklona zostaje złożoność pewnych procesów rozwojowych obszarów wiejskich.

Z przeglądu teorii rozwoju społeczno-gospodarczego w przestrzeni wynika, że obszary wiejskie nie są bezpośrednim przedmiotem ich rozważań. Jednak obszary te, będąc miejscem działalności człowieka (choć o relatywnie mniejszej koncentracji niż w mieście) oraz częścią całości przestrzeni ekonomicznej, obszarem pozamiejskim, który podlega wpływom ośrodków miejskich, automatycznie stają się ich beneficjentem. Znajomość tych teorii pozwala uogólnić, że w koncepcjach neoklasycznych obszar wiejski ujmowano jako element hierarchicznej struktury lokalizacji jednostek gospodarczych, w której przestrzeń jest pewną barierą; nowe koncepcje postrzegają obszar wiejski jako pole interakcji społeczno-ekonomicznych, które w praktyce przyjmują różne formy.

Generalnie problem rozwoju obszarów wiejskich nie ma własnej, autonomicznej teorii. Analizowany w swej zmienności przestrzennej wydaje się sprawą zbyt złożoną, aby można go było wyrazić w pewnym (upraszczającym rzeczywistość) modelu, mającym stale jednakową formę. Poszukując praw i prawidłowości rozwoju obszarów wiejskich w przestrzeni, konieczne jest analizowanie czynników tego rozwoju nie w formie wyizolowanych składowych, lecz jako elementów współtworzących pewien system społeczno-gospodarczy. Siła i kierunek określonego bodźca rozwoju wynika nie tyle z jego indywidualnej właściwości, ile właśnie z całego zespołu jego oddziaływań w tym systemie. Ponieważ owe oddziaływania wykazują zmienność w przestrzeni i w czasie, mogą być różnie postrzegane na gruncie różnych teorii rozwoju. Kardynalna cecha obszarów wiejskich, jaką jest przestrzenność, uprawnia do korzystania przede wszystkim z dorobku teorii rozwoju regionalnego i lokalnego oraz teorii gospodarki przestrzennej. Odnieść jednak można wrażenie, że adaptacja ta prowadzi do konieczności przyjmowania założeń upraszczających zarówno w teorii, jak i praktyce.

BIBLIOGRAFIA

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2003–2007*. GUS, Warszawa, 2009.
- Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2010–2012*. GUS, Warszawa, 2014.
- Bański J., 2002: Geografia wsi – nowa dyscyplina badawcza polskiej geografii. *Przegląd Geograficzny* nr 74 (3).
- Bański J., 2006: *Geografia polskiej wsi*. PWE, Warszawa.
- Bański J., 2009: *Typy obszarów funkcjonalnych w Polsce*. Ekspertyza dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bański J., 2011: Wieś w badaniach geograficznych – ewolucja badań i przegląd koncepcji obszaru wiejskiego. [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych*, M. Halamska (red.). EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Bronikowski W., 1934: *Drogi postępu chłop polskiego*. Państwowy Instytut Gospodarstwa Wiejskiego, Puławy.
- Bujak F., 1903: *Żmiąca, wieś powiatu limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne*. Gebethner i Wolf, Kraków.
- Buttel F.H., 2001: Rural sociology. [w:] *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, vol. 20, Amsterdam.
- Chałasiński J., 1984: *Młode pokolenie chłopów*. Państwowy Instytut Kultury Wsi, Warszawa.
- Cloke P., 2003: *Country Visions*. Pearson, Harlow.
- Cloke P., Marsden T., Mooney P. (red.), 2006: *Handbook of Rural Studies*. SAGE Publications, London–Thousand Oaks–New Delhi.
- Copus A., Psaltopoulos D., Skuras D., Terluin I., Weingarten P., 2008: *Approaches to Rural Typology in the European Union*, T. Ratering, F.H. Giray (red.). JRC Technical Report series JRC48464, EUR 23634 EN.
- Czapiewski K., 2010: Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim. *Studia Obszarów Wiejskich* t. XXII, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Czarnecki A., 2011: O niewątpliwych pożytkach rozwoju wielofunkcyjnego. [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych*, M. Halamska (red.). EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Frenkel I., 2007: Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych w latach 2002 i 2005: *Studia i Monografie* nr 1, IRWiR PAN, Warszawa.
- Frenkel I., 2013: *Zatrudnienie i struktura dochodów w gospodarstwach rolnych w latach 2005–2010*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Gałęski B., 1966: *Socjologia wsi. Podstawowe pojęcia*. Współczesna Biblioteka Naukowa Omega, PWN, Warszawa.
- Gierańczyk W., Kluba M. (red.), 2008: Problemy i metody oceny kontinuum miejsko-wiejskiego w Polsce. *Studia Obszarów Wiejskich* t. XIII, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Gorlach K., 2004: *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Grabski Wł., 1936: System socjologii wsi. Składniki wsi. *Roczniki Socjologii Wsi. Studia i Materiały*, t. I.
- Grabski Wł., 1937: System socjologii wsi. Wieś i ziemia w przeszłości. *Roczniki Socjologii Wsi. Studia i Materiały*, t. II.
- GUS, 2013: *Obszary wiejskie. Powszechny Spis Rolny 2010*. Warszawa.
- Halamska M., 2011: Wiejskość jako kategoria socjologiczna. *Wieś i Rolnictwo* nr 1(150).
- Halamska M. (red.), 2011a: *Wieś jako przedmiot badań naukowych*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Halfacree K., 2009: Rurality and post-rurality. [w:] *International Encyclopedia of Human Geography*, R. Kitchin, N. Thrift (red.). Vol. 9, Elsevier, Amsterdam.
- Kaleta A., 1998: Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju. [w:] *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z UE*. FAPA, UMK, SGGW, Toruń.

- Kielczewska-Zaleska M., 1972: *Geografia osadnictwa. Zarys problematyki*. Wyd. 3, PWN, Warszawa.
- Kłodziński M., 2008: Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w Polsce. [w:] *Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian*, M. Drygas, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
- Kostrowicki J., 1976: Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne. *Przegląd Geograficzny* t. XLVIII, z. 4.
- Krzywicki L., 1937: *Spoleczeństwo pierwotne, jego rozmiary i wzrost*. Wyd. Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki.
- Majewski E., 2008: *Trwały rozwój i trwałe rolnictwo – teoria a praktyka gospodarstw rolniczych*. SGGW, Warszawa.
- Matuszczak A., 2013: *Zróżnicowanie rozwoju rolnictwa w regionach Unii Europejskiej w aspekcie jego zrównoważenia*. PWN, Warszawa.
- Począta W., Mrówczyńska-Kamińska A., 2004: *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*. Wyd. Akademii Rolniczej, Poznań.
- Podedworna H., 2006: Wieś jako przestrzeń konsumpcji i produkt rynkowy. *Roczniki Socjologii Wsi*, t. 26.
- Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*. GUS, www.stat.gov.pl (pobrane 1.10.2020 r.).
- Rocznik Demograficzny 2009*. GUS, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2007: *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A., 2008: Uwarunkowania społeczno-gospodarcze związane z restrukturyzacją funkcji rolniczej wsi. [w:] *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008–2033*, K. Saganowski, M. Zagrzajewska-Fiedorowicz, P. Żuber (red.). Tom I, MRR, Warszawa.
- Rosner A., 2012: *Zmiany rozkładu przestrzennego zaludnienia obszarów wiejskich. Wiejskie obszary zmniejszające zaludnienie i koncentrujące ludność wiejską*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rudnicki R., 2010: *Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy Unii Europejskiej przez gospodarstwa rolne w Polsce*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Stanny M., 2011: Wieś jako przedmiot badań demograficznych. [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, M. Halamska (red.). EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Tkocz J., 1998: *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Tomczak F., 2004: *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*. SGH, Warszawa.
- Wesołowska M. (red.), 2011: Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji. *Studia Obszarów Wiejskich* t. XXVI, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Wilkin J., 2008: Ewolucja paradygmatów rozwoju obszarów wiejskich. *Wieś i Rolnictwo* nr 3 (140).
- Wilkin J. (red.), 2010: *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wilkin J., 2011: Jak zapewnić rozwój wsi w warunkach zmniejszającej się roli rolnictwa? [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych*, M. Halamska (red.). EUROREG, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Woods M., 2005: *Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring*. Sage, London.
- Woods M., 2009: Rural geography: blurring boundaries and making connections. *Progress in Human Geography*, December 2009 nr 33.
- Woś A., Tomczak F., 1983: *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*. Państwowe Wyd. Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Woś A., Zegar J., 2002: *Rolnictwo społecznie zrównoważone*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.
- Wójcik M., 2012: *Geografia wsi w Polsce. Studium zmiany podstaw teoretyczno-metodologicznych*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zegar J., 2012: *Współczesne wyzwania rolnictwa*. PWN, Warszawa.

PROBLEMS WITH THE DEFINITIONS OF A VILLAGE, RURAL AREAS, AND THE RURAL POPULATION. A MULTIVARIATE OVERVIEW

Abstract: Terms such as “village”, “rural area”, and “rural people” are commonly used, categories used in research, however these are often ambiguous concepts poorly understood and defined. In this study, considerations will be taken as to what determines village problems and to determine what qualifies some areas as rural. It also specifically distinguishes and identifies the characteristics of the rural population within the population as a whole.

Increasingly contemporary rural studies are conducted using a variety of social sciences and often refer to a need for a holistic recognition of rural issues. This multi-dimensional perspective becomes embedded in the review of problems addressed under these title categories. There are determined (in national scientific papers) three methods of interpretation: sociological, economic and geographical, and these are enriched with a topical, evolutionary, categorization of villages and rural areas. The last part of this work is for it to be complemented by a demographic sketch of the distinguishing characteristics of the rural population.

Keywords: countryside, rural areas, rural population, categories of research